

PRILOG RAZVOJU VISOKOŠKOLSKE NASTAVE U HRVATSKOJ I ORGANIZACIJI SVEUČILIŠTA U ZAGREBU DO 1914. G.*

Ivan Kampus

U okviru habsburških protureformacijskih nastojanja isusovci su došli 1606. u Zagrebački Gradec i već 1607. otvorili gimnaziju, a školske godine 1662—63. uveden je na gimnaziji filozofski studij kojim je položen temelj Akademiji. Studij filozofije podudarao se s nastavnim zakonikom isusovačkog reda pod imenom Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu. Po njemu je nastava trajala tri godine u tri tečaja. U prvom tečaju predavala se uz logiku i matematika, u drugom fizika u filozofskom smislu, u trećem metafizika s teodicijom i etikom. Iako su temelj nastavi bili Aristotelovi radovi, u predavanjima su izlagana učenja Tome Akvinskog i velikih mislilaca XVI. i XVII. stoljeća.¹ Trogodišnji tečaj filozofije pretvoren je 1669. diplomom Leopolda I² u Akademiju s pravima sveučilišta po uzoru na druge usta-

* Referat održan na II convegno Alpe Adria — XVII Incontro culturale Mitteleuropeo — Gorizia.

¹ M. Vanino, Geneza naučne osnove »Ratio studiorum«, Vrela i prinosi, Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima 9, 1939, 111—129; Isti, Isusovci i hrvatski narod, Zagreb 1969, 149; Vl. Bazala, Tristo godina Sveučilišta u Zagrebu, Dubrovnik XII, 1969, br. 2, 60—67.

² »Ne autem huiusmodi Zagrabiae erectae Academiae seu Studii Philosophici dignitati ac ornamento quidpiam desit, quod e plenitudine Caesariae Regiaeque nostrae gratiae illi, membrisque eius conferri potest, Imperiali et Regio ac Apostolico nostro Diplomate statuimus, simulque decernimus, ut haec Academia zagrabiensis, que ex certa nostra scientia, animo bene deliberato, sanoque, et industrioso, accedente consilio nostro, Imperialis ac Regii nostri roboris firmitate est communita, et stabilita, omnibus et singulis priuilegiis, immunitatibus, exemptionibus, praeeminentiis, praerogatiuis, facultatibus, iuribus, indultis et gratiis uti debeat, possit ac valeat, quibus coetera Gymnasia, studia Generalia, Academiae et Vniuersitates ubiuis locorum et Gentium per Imperium Romanum, Regna et Prouincias, omnium Principum Austriacorum, utuntur, fruuntur, potiuntur et gaudent, quomodolibet consuetudine vel de iure: Supplentes etiam quoscunque defectus tam Iuris, quam facti, si qui forte impremissis interuenissent, aut interuenisse dici, et allegari possent. Specialissime vero Vniuersitatum per Imperii fines et Prouincias nostras haereditarias erectarum, ut est Coloniensis, Viennensis, Moguntina, Ingolstadiensis, Pragensis, Olomucensis, Graecensis, Tyrnauensis, et Cassouiensis, iura omnia et Priuilegia, de Caesariae simul ac Regiae nostrae potestatis plenitudine, Zagrebiensi huic Academiae conferimus, damus et donamus, pleno cum effectu...« Prilozi za povijest visokoškolske nastave u Zagrebu, Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I, 1969, 302, 303. Sadržaj Leopoldove povelje na hrvatskom jeziku vidi u knjizi M. Vanino, Isusovci..., 172—174.

nove te vrste u Njemačkom Carstvu. Iako je i Hrvatski sabor prihvatio Leopoldovu diplomu, general isusovačkog reda spriječio je njezino provođenje u život³ pa Akademija nije mogla svojim slušačima priznati akademske titule. U rukama isusovaca Akademija je ostala do 1773.^{3a} kada je papa Klement XIV ukinuo njihov red. Time nije bila prekinuta visokoškolska nastava u Zagrebu. Brigu za njihovo školstvo nakon ukinuća reda preuzeo je zagrebački biskup Josip Galjuf.

Međutim filozofske nauke predavale su se od 1656. i na pavlinskoj gimnaziji i u njihovu samostanu u Lepoglavi. Svojim pitomcima pavlini su podjeljivali akademske naslove, ali isključivo kao unutrašnju stvar ovoga reda. Raspuštanjem pavlinskog reda 1786. ukinute su i njihove škole.⁴

Svojim dekretom od 5. kolovoza 1776. Marija Terezija dosudila je zagrebačkoj Akademiji isti status koji su zadržale još samo četiri akademije u Ugarskoj. No od 1769. u Varaždinu djeluje i Političko-kameralni studij pravnih i ekonomskih znanosti.⁵ Bio je to visokoškolski studij u Hrvatskoj, na kojem su se predavali neki kolegiji koji su po svojim temama odgovarali kolegijima koji se danas predaju na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Na spomenutom studiju u Varaždinu predavala se nauka o upravnoj politici i nauka o financijama, dakako na nivou koji je postojao u drugoj polovici XVIII. st.⁶ Brigu oko funkcioniranja tog studija Marija Terezija je

³ J. Šidak, Razvoj školstva u hrvatskim zemljama od 1773. do 1874, Internationales Kulturhistorisches Symposion Mogersdorf 1975 in Mogersdorf, Eisenstadt 1976, 184. General reda je vjerojatno bio potaknut otporom ugarskih isusovaca koji su nastojali da status sveučilišta u zemljama krune sv. Stepana osiguraju isključivo svom sveučilištu u Trnavi (na i. mj.). O razlozima zbog kojih kraljeva diploma nije bila ostvarena prvi rektor Sveučilišta M. Mesić rekao je prilikom otvaranja Sveučilišta 1874. godine: »Proglašujući ju (diplomu Leopolda I) stališi u sboru svojem nezaboraviše ubilježiti, da ju proglašuju 'salvis tamen juribus et libertatibus Regni in suo vigore permanentibus'. Za ta svoja prava i slobostine svoje, kao što i za prava krune kraljevske nazrievahu oni velik uštrb u tom, što se je od njih zahtijevalo od strane Jezuita, da zatraže potvrdu kraljevske povelje u generala jezuitskoga. Tom zahtjevu nehtjedose staleži zadovoljiti, a buduć da niti Jezuite, u svem svojem školstvu što veću neodvisnost tražeći, nisu htjeli popustiti, zato se povelja kralja Leopolda nikada posvema neizvede i zagrebačka akademija bijaše odsuđena, da nestupi sada u red najviših učilišta« (Prilozi za povijest visokoškolske nastave, 364). Drugačije mišljenje o problemu zašto Akademija nakon dobivenih prava i povlastica nije nosila ime Sveučilište i zašto se nisu davali akademski gradusi doktorata, licencijata i bakalaureata vidi u knjizi M. Vanino, Isusovci..., 174—177.

^{3a} Statistički podaci o broju slušača filozofije u XVII. i prvih decenija XVIII. stoljeća su oskudni. Godine 1662. prvi filozofski tečaj otvorio se s 50 đaka, g. 1665. nije bilo drugog tečaja, dok je prvi imao 44, a treći 26 slušača. Godine 1668. bilo je logičara 50, a 1694. metafizičara 29. U XVIII. st. (do 1772) poznat je broj filozofa tek za 17 godina. Najveći su brojevi tih godina 155 (1734. g.), 150 (1745. g.), a najmanji 72 (1772. g.) i 86 (1768. g.). Vanino, Isusovci, 189.

⁴ I. Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo studenata u zagrebačkom visokom školstvu, Nemzetközi kultúrtörténet szimpozion »Mogersdorf« 1976 Kőszegen, Szombathely 1978, 351.

⁵ V. Bayer, Političko-kameralni studij u Hrvatskoj u XVIII. stoljeću (1769—1776), Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu 1968, 29.

⁶ Bayer, Političko-kameralni studij, 9; V. Lunaček, Hrvatski kameralist N. Škrlec Lomnički, Historijski zbornik XV. 1962, 153.

povjerila Kraljevskom vijeću u Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji,⁷ a jedan od članova Vijeća morao je prisustvovati ispitima i putem Vijeća dostaviti predstavku s imenima mladića koji su se u studiju istakli i s izvještajem o kakvoći i ustanovljenom napretku studija. U aktu o osnivanju studija kraljica je naredila Vijeću da objavi da će se kod podjeljivanja javnih službi voditi računa o onima koji su »svjedodžbama pokaza i napredak što su ga u ovom studiju postigli«.⁸ U pogledu trajanja studija nisu postojali nikakvi propisi, pa su oni slušači koji su htjeli po ožiti ispit i dobiti svjedodžbu o završenom Političko-kameralnom studiju polazili predavanja toliko vremena koliko im je bilo potrebno.⁹ Štoviše na tom se studiju ne može utvrditi ni broj studenata, ali su sačuvani službeni dokumenti o podjeli 46 stipendija u razdoblju od 1770. do 1777. U tom broju nisu, nažalost, iskazani imućni studenti koji nisu dobili stipendiju iako su uspješno položili ispit, kao ni oni koji su bili polaznici, a nisu položili ispit ili su ga položili s takvim uspjehom da nisu bili predloženi za stipendiju.¹⁰

Od 1772. godine taj je studij bio premješten u prostorije Akademije na Zagrebačkom Gradecu. Marija Terezija ga je 1776. spojila s Akademijom pretvorivši ga u »Facultas iuridica« pa se nova »Regia scientiarum academia« u Zagrebu sastojala od tri fakulteta, teološkog, filozofskog i pravnog.¹¹ Usporedo s reformom Akademije osnovan je i »Districtus studiorum Zagrabienensis«¹² u kojem je čitavo školstvo dobilo jedinstvenu organizaciju na čelu s vrhovnim ravnateljem škola i zajedničkom komisijom neposredno podložnom Hrvatskom kraljevskom vijeću kao zemaljskoj vladi. Ali kad je ono 1779. ukinuto, Hrvatska i njezino školstvo prvi put su bili podvrgnuti ugarskoj vladi i ostali u tom odnosu zavisnosti do 1848. No neki utjecaj na unutrašnje poslove u koje se ubrajalo i školstvo zadržao je i nadalje Hrvatski sabor.¹³

⁷ Lunaček, Hrvatski kameralist, 150, 151.

⁸ Bayer, Političko-kameralni studij, 2, 4. Prema kraljičinoj zamisli nastavni jezik studija trebao je biti njemački, a obavezan udžbenik knjiga J. Sonnenfelsa »Grundsätze der Polizey Handlung und Finanzwissenschaft« tadašnjeg profesora na Filozofskom fakultetu u Beču. To je bio napredan duh, prožet idejama prosvijećenog apsolutizma i francuskih enciklopedista koji je u svojim radovima predlagao reforme u cilju uklanjanja privilegija plemstva, progona vještica, torture, suvišnih samostana. No najveća teškoća kameralnog studija bila je u tome što je većina studenata slabo znala njemački jezik (Bayer, Kameralni studij, 5, 7; Lunaček, Hrvatski kameralist, 153 bilj. 43). Sve predmete toga studija predavao je prof. A. Barić kojega je Marija Terezija imenovala prilikom osnutka Političko-kameralnog studija i zbog toga jer je znao hrvatski »pa će stoga moći tim lakše prenijeti svoje znanje i svoj trud na hrvatsko pleme«. Barić je bio mason a i prvi profesor pravnih i političkih nauka u Hrvatskoj (Bayer, Političko-kameralni studij, 20–24; Lunaček, Hrvatski kameralist, 153; E. Laszowski, Adalbert Barić prvi profesor državnopravnih i financijskih znanosti u Varaždinu i u Zagrebačkoj akademiji 1769–1777, Nastavni vjesnik XXXI, 1923, 232–239; M. Stahuljak, Dr. Adalbert Barić, Mjesečnik Pravničkog društva u Zagrebu, 1941, br. 2, 49–59).

⁹ Bayer, Političko-kameralni studij, 15.

¹⁰ Bayer, n. dj., 27.

¹¹ Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo, 353, Bayer, Političko-kameralni studij, 6.

¹² Districtus obuhvaća Hrvatsku, Slavoniju, Međimurje i Rijeku s Primorjem (Vj. Klaić, Kraljevska akademija znanosti u Zagrebu 1776, Hrvatsko kolo 1912, 3).

¹³ Šidak, Razvoj školstva, 184.

Josip II je 1784. teologiju odvojio od Akademije i prenio je u biskupsko sjemenište. Ali ni Kraljevska akademija nije postigla stupanj univerziteta, jer se po sadržaju i trajanju studija razlikovala od njega i nije podjeljivala akademskih časti.¹⁴ Kada je 1850. reformiran cijeli sustav školstva u Monarhiji, zagrebačka Akademija je ukinuta, njezin Filozofski fakultet je priključen klasičnoj gimnaziji kao VII. i VIII. razred, a studij prava ostao je kao jedino područje novouređene Pravoslavne akademije¹⁵ koja je produžila kontinuitet isusovačke akademije do konačnog otvaranja Sveučilišta 1874. godine.¹⁶

U prvim decenijama 19. st. filozofiju godišnje završava između pedeset i šezdeset slušača i zatim prelaze na studij prava ili teologije te je još između 1821. do 1830. 56% svih slušatelja filozofije težilo duhovničkom staležu,¹⁷ a ostali su u znatnoj mjeri željeli dobiti položaj u javnoj upravi. Naime, za činovnički poziv izjasnilo se 30% slušača. Stotinjak studenata izražavalo je želju za vojničkim pozivom, a malen je bio broj pripadnika tih generacija koji su se mogli opredijeliti za neka slobodna zvanja. U toku 40 godina samo 14 studenata izjasnilo se za trgovačka zvanja, 11 za liječnike, a tek jedan za ljekarnika.¹⁸ Sve to govori o općoj zaostalosti tadašnjih društveno-ekonomskih prilika u hrvatskim zemljama. Ali je ipak pozitivna činjenica da se iz decenija u decenij upisuje sve više djece građanskog ili seljačkog porijekla. Ukupan broj slušača filozofije na zagrebačkoj Akademiji od 1791. do 1830. iznosio je nešto preko dvije tisuće.

Po zavičajnoj pripadnosti slušači Akademije dolazili su iz sjeverozapadne Hrvatske, to jest od Međimurja do Primorja uključivši i zapadne dijelove Vojne krajine. Između 1791. do 1830. 15% svih slušača filozofije je iz Zagreba, dok 17% dolazi iz područja Zagrebačke županije.¹⁹

Razmotrimo li sastav studenata po društvenom porijeklu, udio plemićkih sinova na studiju filozofije kreće se od 19% svih slušača potkraj 18. st. do svega 8% u deceniju između 1821. i 1830. Svi su oni uglavnom pripadali sitnom plemstvu, jer su djeca magnata koji su bili povezani rodbinskim ili političkim interesima s mađarskim plemstvom polazila mađarske škole ili kasnije također Theresianum u Beču. Udio seljačke djece iznosi 33% svih slušača, a 7% čine djeca vojnika

¹⁴ God. 1785. na Jurid. fakultetu je I. god. bilo 8 slušača (5 iz plemićkih obitelji, 2 iz građanskih i 1 iz seljačke)

II. god. 5 slušača (4 iz plemićkih obitelji, 1 iz seljačke obitelji)
na Fil. fakultetu: I. god. 44 slušača (12 iz plemićkih, 12 klerika, 16 iz građanskih i 13 (?) iz seljačkih ob.)

II. god. 36 slušača (11 iz plemićkih, 14 klerika, 4 iz građanskih i 7 iz seljačkih obitelji)
(A. Čuvaj, Građa za povijest školstva kraljevine Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, II, 1910, 19).

¹⁵ I. Kampuš, Zagreb — historija, Enciklopedija Jugoslavije 8, 1971, 591; Klaić, Kraljevska akademija, 3—33, V. Klaić, Preteče sveučilišta, Sveučilište kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874—1924, Zagreb 1925, 7—9.

¹⁶ Šidak, Razvoj školstva, 184.

¹⁷ Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo, Prilog 1, str. 362.

¹⁸ Karaman, n. dj., 356, 357; K. Németh, Zagrebačka akademija uoči narodnog preporoda, Iz starog i novog Zagreba I, 1957, 179.

¹⁹ Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo, 357.

krajišnika. Najbrojniju grupu u sastavu mlade domaće inteligencije predstavljaju građanski sinovi i njihov se broj kreće od 35 % potkraj 18. st. do 58 % u trećem deceniju 19. stoljeća.

Izvore uzdržavanja studenata prema istraživanju I. Karamana možemo svrstati u tri grupe. U prvu grupu one kojima je oslonac na roditeljskom uzdržavanju (živi otac, očevina, skrbnik). Potkraj 18. st. u toj je grupi 34 % studenata, a između 1821. do 1830. do 73 %. U drugu grupu ubrajamo one koji su stipendirani od vjerskih, crkvenih institucija (grupa klerika zagrebačke biskupije, stipendisti franjevac ili zagrebačke unijatske biskupije). Ta grupa obuhvaća 41 % studenata potkraj 18. st. i postepeno pada do 15 % oko 1830. godine. U treću grupu ubrajamo studente čije stipendije potječu iz svjetovnih materijalnih izvora (pitomci plemićkoga konvikta, primaoci javnih stipendija i privatnih zaklada), kao i one studente koji su se podučavanjem sami uzdržavali.²⁰

Nastava na Akademiji do 1848. vršila se na latinskom jeziku u skladu sa zaključkom Hrvatskog sabora iz 1805. koji je vladar sankcionirao. Matija Smodek započeo je na Akademiji s neobaveznom nastavom hrvatskog jezika. Zbog jezičnog pitanja izbio je prvi tvorni sukob između hrvatskih i mađarskih studenata, jer potonji nisu mogli podnijeti da Smodek predaje na Akademiji hrvatski jezik na dobrovoljnoj osnovi. No 1846. osnovana je stalna katedra za hrvatski jezik, a nastavu je preuzeo Vjekoslav Babukić. Od 1848. nastavni jezik je hrvatski s prekidom za vrijeme Bachova apsolutizma (od 1853. do 15. IX. 1860) kada je bio uveden njemački jezik.²¹

Od 1850. do 1874. Pravoslavna akademija je jedina visoka škola u Hrvatskoj i neposredni preteča današnjeg sveučilišta. Studij na Pravoslavnoj akademiji trajao je tri godine, a 30. kolovoza 1868. produžen je na četiri godine i izjednačen s pravnim studijem na ostalim sveučilištima.²² Tek nakon pada Bachova apsolutizma i vraćanja ustava 1860. Hrvatski sabor pristupa osnivanju Sveučilišta u Zagrebu. Glavni pobornik osnivanja bio je biskup Josip Juraj Strossmayer. U svojem govoru održanom u Saboru on je procvat Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti uvjetovao otvaranjem Sveučilišta kao »sjemeništa mladih ljudi koji bi se za višu duševnu radnju udesili i osposobili« i predložio da odbor koji treba da izradi osnovu Akademije učini to isto i za Sveučilište.²³

Zakonska osnova »o sveučilištu jugoslavjanskom« primljena je kao čl. 84, a Sabor je odobrio i prijedlog troškova za njegovo »oživljenje«, ali osnovu vladar nije sankcionirao.²⁴ Nakon što je sklopljena Hrvatsko-ugarska nagodba Pravoslavna akademija je 1869. uoči krajjeva dolaska u Zagreb svojom predstavkom Saboru oživila zamrlu akciju oko Sveučilišta i potakla Sabor da 11. ožujka donese »Zakonski članak ob utemeljenju sveučilišta u glavnom gradu Zagrebu« koje je

²⁰ Karaman, n. dj., 356, 357.

²¹ Šidak, Razvoj školstva, 189; I. Kampuš, — I. Karaman, Tisućljetni Zagreb 1975, 145.

²² M. Horvat, Pravoslavna akademija, Enciklopedija Jugoslavije 4, 1960, 182. Ni tada se u akademiji nisu mogli polagati strogi ispiti i postići doktorat (J. Šidak, Sveučilište do kraja prvoga svjetskog rata, Spomenica 1, 1969, 98).

²³ Šidak, Sveučilište, 91.

²⁴ Šidak, n. dj., 94.

trebalo da ima četiri fakulteta: teološki, filozofski, juridički i liječnički. Svečana deputacija Sabora predala je vladaru zakonski članak s molbom da ga potvrdi i on je to učinio 8. travnja 1869. godine prilikom boravka u Budimu.²⁵ Konačno je u vrijeme banovanja I. Mažuranića 5. siječnja 1874. sankcioniran zakonski članak o ustrojstvu Sveučilišta, a 19. listopada iste godine Sveučilište je svečano otvoreno i instaliran je prvi rektor Matija Mesić, dotadašnji profesor povijesti i rektor Pravo-slovne akademije.²⁶ Broj studenata na sva tri fakulteta novoosnovanog Sveučilišta postepeno raste od tristo u toku prvog decenija do tisuću u godinama pred prvi svjetski rat. Približno 60 % svih slušača studira pravo, a u prvom deceniju 20. stoljeća jedan filozof dolazi na dva pravnik, a pritom je važan udio novih specijalnih struka koje se postupno uvode na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.²⁷ Broj slušača na Pravnom fakultetu iznosio je u prvom petogodištu oko 64,52 %, ali je u razdoblju od 1919. do 1924. pao na 38,27 %. Procentualni udio Filozofskog fakulteta rastao je od 14,68 % u prvom petogodištu do 29,74 % u razdoblju od 1904. do 1909, a zatim je postepeno padao pa je u razdoblju 1914. do 1919. iznosio 24,34 %. Najveći postotak slušača sa sela i iz obrta otpada na Bogoslovni fakultet. Na Pravnom fakultetu zastupana su intelektualna zvanja s 40 %, na Filozofskom nešto više od trećine, dok drugu trećinu čine slušači seljačkog i obrtničkog porijekla, a veći je porast trgovačke djece nego na drugim fakultetima.²⁸

Dualistička podjela Habsburške Monarhije učvrstila je rascjepkanost hrvatskih zemalja a ta se činjenica neposredno odrazila i na djelovanje zagrebačkog Sveučilišta. Uže austrijsko zakonodavstvo sprečavalo je mladu hrvatsku inteligenciju iz Dalmacije i Istre da studira u Zagrebu. Do kraja opstanka Monarhije nije uspjelo da se postigne reciprocitet između zagrebačkog i austrijskih sveučilišta. Studenti koji su završili studij u Zagrebu morali su na jednom od austrijskih univerziteta položiti državne stručne i stroge diplomatske ispite ako su željeli da u Austriji dobiju državno namještenje.²⁹ Tek od 1904. god. došlo je u tom pogledu do određenih olakšica, što se odmah odrazilo na znatnijem priljevu mladeži iz Dalmacije, Istre, Bosne i Hercegovine na sveučilišne studije u Zagrebu, a njihov udio porastao je od 6 % na 28 % u 1910. godini.³⁰ Ti nam podaci najočitije govore o jačanju utjecaja Sveučilišta u Zagrebu na širem hrvatskom prostoru do prvoga svjetskog rata.³¹

Godine 1874—75. započeo je radom »filozofičko-historijski odjel« Mudroslovnog fakulteta, a te je godine osnovano i šest katedara: za filozofiju teoretičku i praktičnu s poviješću filozofije, za povijest opću, za filozofiju slavensku s osobitim

²⁵ Šidak, n. dj., 98. Već 1860. u brojnim svojim zakonskim zaključcima Hrvatski je sabor položio temelj za modernu Hrvatsku, a tada je Sveučilište u Zagrebu dobilo svoju zakonsku podlogu uz Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, Kazalište, Narodni muzej i škole svih vrsta, J. Šidak — M. Gross — I. Karaman — D. Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb 1968, 24, 25.

²⁶ M. Horvat, Sveučilište u Zagrebu, EJ 4, 1960, 182; Povijest hrvatskog naroda, 87.

²⁷ Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo, 361.

²⁸ Šidak, Sveučilište, 116, 117.

²⁹ Šidak, n. dj., 105.

³⁰ S užeg teritorija Hrvatske i Slavonije dolazilo je do 1900. g. 82 % svih studenata, a deset godina kasnije taj se udio smanjio na 62 % (Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo, 361).

³¹ Karaman, Socijalno i regionalno porijeklo, 381.

obzirom na povijest jezika i literature hrvatske i srpske, za klasičnu filologiju latinsku i za klasičnu filologiju grčku. Neke od prvih katedara bile su matice iz kojih se na Filozofskom fakultetu razvilo po nekoliko odsjeka. Tako su se iz Katedre za filozofiju razvili odsjeci za filozofiju, pedagogiju, psihologiju i sociologiju, a iz Katedre za slavensku filologiju odsjeci za jugoslavistiku i slavistiku. Važnu ulogu u razvoju fakulteta imali su seminari sa zadatkom uvođenja studenata u praktičan i samostalan znanstveni rad. Nekoliko katedara a zatim i odsjeka razvilo se iz lektorata koji su se na fakultetu otvarali uskoro nakon njegova osnutka: Katedra za njemački jezik i književnost (1892), Katedra za slovenski jezik i književnost (1918), Katedra za romansku filologiju (1919).³²

Zakon o sveučilištu iz 1874. zamijenjen je 1894. novim zakonom. Njime su nadopunjene neke ustanove prvog zakona. Studij na Filozofskom fakultetu formalno je produžen od tri na četiri godine, jer se zahtijevalo već od 1885. da kandidati za srednjoškolskog učitelja, a 1892. i doktorandi upišu osam semestara, uvedene su nove kategorije nastavnika, a nešto je izmijenjen i član o imenovanju profesora koji je okrnjio sveučilišnu autonomiju.³³

Filozofski fakultet u Zagrebu bio je rasadište i za druge studije izvan nekih humanističkih znanosti, jer je u sebi od početka sadržavao i prirodoslovno-matematičke discipline. Budući da su Bogoslovni i Pravni fakultet u času osnutka Sveučilišta bili potpuno izgrađeni, preostajalo je da se u smislu Zakonskog članka o ustrojstvu Sveučilišta »postupice za tri godine« na Filozofskom fakultetu otvore katedre za matematičko-prirodoslovne nauke i one su školske godine 1877—78. počele raditi.³⁴

Godine 1882. uz Filozofski fakultet otvoren je i Farmaceutski učevni tečaj koji je 1928. pretvoren u Farmaceutski odsjek istog Fakulteta, a 1942. u Farmaceutski fakultet. Godine 1898. otvorena je i Šumarska akademija povezana s Filozofskim fakultetom, a 1919—20. Gospodarsko-šumarski fakultet. Zbog nedostatka materijalnih sredstava Medicinski fakultet otvoren je prije samog kraja prvoga svjetskog rata, a g. 1919. Visoka tehnička škola, Visoka veterinarska škola i Visoka škola za trgovinu, a sve su te visoke škole kasnije također pretvorene u fakultete.³⁵

Školske godine 1874—75. bilo je na čitavom Sveučilištu 25 nastavnika, šk. g. 1900—1901. 65, od toga 2 honorarna i 11 suradnika, a do završetka prvoga svjetskog rata šk. g. 1918—19. bilo je 76 nastavnika, od toga 2 honorarna i 6 suradnika. Na Sveučilištu je do 1900/1901. 59 ljudi postiglo doktorat, a do kraja prvoga svjetskog rata taj znanstveni stupanj postiglo je ukupno 159 ljudi.³⁶

³² Horvat, Sveučilište u Zagrebu, 182.

³³ Spomenica o 25-godišnjem postojanju Sveučilišta Franje Josipa I u Zagrebu, 1900, 195—216. Šidak, Sveučilište, 105. Prema starijem zakonu profesora imenuje vladar, a profesorsko vijeće podnosi banu prijedlog o popunjavanju ispražnjene katedre, i to »putem senata akademičkoga«. U novom zakonu vlada nije bila dužna da podnese prijedlog profesorskog vijeća, nego samo prijedlog i to joj je omogućilo da i protiv volje fakultetskih vijeća predloži za profesore svoje kandidate. U nekoliko slučajeva vlada je Filozofskom fakultetu nametnula svoje izabranike, a profesorsko vijeće uzelo je to na znanje. (Šidak, Sveučilište, 105, 106).

³⁴ Šidak, Sveučilište, 102.

³⁵ J. Adamček, Filozofski fakultet u Zagrebu, Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu II, 1969, 63, 64.

³⁶ Z. Steinman, Statistički podaci, Spomenica II, 564—565.

Oba navedena zakona o Sveučilištu isticala su da profesori imaju potpunu slobodu koja je bila uvjetovana klauzulom da je ne ograničavaju drugi svjetovni ili crkveni zakoni. Ta se sloboda upravo sastojala u tome da nastavnici nisu bili dužni predavati po određenim knjigama, što je također u tim zakonima bilo izričito naglašeno.³⁷ Međutim do kraja prvoga svjetskog rata Sveučilište u Zagrebu imalo je 8 fakulteta, a tek nakon raspada Austro-ugarske Monarhije 1918. pristupilo se osnivanju novih fakulteta.

Zusammenfassung

ZUR ENTWICKLUNG DES HOCHSCHULWESENS IN KROATIEN UND DER ORGANISATION DER UNIVERSITÄT IN ZAGREB BIS 1914

Ivan Kampuš

Im Zuge der gegenreformatorischen Bestrebungen in der Habsburger Monarchie haben die Jesuiten im Jahre 1607 in Gradec bei Zagreb ein Gymnasium gegründet, und im Schuljahr 1662—63 wurde an diesem Gymnasium auch das Studium der Philosophie eingeführt, wodurch der Grundstein für eine spätere Schaffung der Akademie gelegt wurde. Der dreijährige Kursus der Philosophie wurde 1669 aufgrund eines Diploms Leopold I. in eine Akademie mit den Rechten einer Universität umgewandelt, aber der General des Jesuitenordens hat dessen Verwirklichung unterbunden, so daß die Akademie ihren Hörern keine akademischen Grade erteilen konnte.

Seit 1769 wirkte in Varaždin das politisch-kameralistische Studium der Rechts- und Wirtschaftswissenschaften. Dieses Studium wurde 1772 in die Räumlichkeiten der Akademie in Gradec verlegt. Vier Jahre später sollte Maria Theresia es mit der Akademie zusammenlegen und es somit in eine »*Facultas iuridica*« verwandeln, demzufolge die neue »*Regia scientiarum academia*« aus einer theologischen, philosophischen und juristischen Fakultät bestand. Aber auch diese Königliche Akademie erlangte nicht den Grad einer Universität. Sie wurde vielmehr im Jahre 1850 abgeschafft, ihre philosophische Fakultät dem humanistischen Gymnasium als 7. und 8. Klasse angeschlossen, und nur das Studium der Rechte verblieb als einziges Gebiet der »*Pravoslavna akademija*« (Rechtswissenschaftliche Akademie), die die Kontinuität der Jesuitenakademie bis zur endgültigen Gründung der Universität fortsetzte. Das Studium an der Rechtswissenschaftlichen Akademie wurde 1868 auf vier Jahre verlängert und dem Rechtsstudium an anderen Universitäten gleichgesetzt. Schließlich und endlich wurde am 19. Oktober 1874 die Universität in Zagreb eröffnet.

Bis zum Ende der Habsburger Monarchie wurde keine völlige Reziprozität der Zagreber und der österreichischer Universitäten hergestellt, weil die dualistische Aufspaltung der Monarchie die Zersplitterung der kroatischen Länder nur gefestigt hatte. Die Zagreber

³⁷ Šidak, Sveučilište 106. U povijesti Sveučilišta do 1918. g. nije ubilježen slučaj da je udaljen nastavnik jer je povrijedio koji svjetovni ili crkveni zakon. Međutim, vlada je otpuštala ili umirovljavala politički nepoćudne profesore. Godine 1908. umirovljen je Đ. Šurmin koji je bio dekan Filozofskog fakulteta, a otpušten je i kasnije umirovljen G. Manojlović, koji su pripadali opozicijskoj Hrvatsko-srpskoj koaliciji. U znak protesta studenti Filozofskog i Pravnog fakulteta napustili su Sveučilište u ljetnom semestru 1907/8, a vratili su se zatim u zimskom semestru 1908/9, ali od njih 400 studenata ostalo je na drugim sveučilištima u Monarhiji (Šidak, na i. mj.).

Studenten, die in dem österreichischen Teil der Monarchie eine Staatsanstellung anstreben, mußten nämlich strenge Diplomprüfungen an einer der österreichischen Universitäten bestehen.

Das Universitätsgesetz aus dem Jahre 1874 wurde 1894 durch ein neues ersetzt, wodurch das Studium an der Philosophischen Fakultät von drei auf vier Jahre verlängert wurde. Die Philosophische Fakultät in Zagreb war jedoch Ausgangspunkt auch für andere Studienzweige, weil sie von Anfang an auch mathematisch-naturwissenschaftliche Disziplinen umfaßte.

Wegen Mangels an Finanzmittel konnte die medizinische Fakultät erst gegen Ende des Ersten Weltkrieges eröffnet werden. Bis zum Jahr 1945 umfaßte die Universität in Zagreb 8 Fakultäten.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUŠ

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Filozofski fakultet, Uj. Đure Salaja 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja 3.000 HRD

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo za znanost Republike Hrvatske
Hrvatski tiskarski zavod u Zagrebu -- listopad 1992.